

Отримано: 31 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: anastasia@bukreyev.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-34-37

Плахтій А. О. Репрезентація субконцепту англійці в російських художніх творах. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острогор : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 34–37.

УДК: 811.161.1'38

Плахтій Анастасія Олександрівна,
кандидат філологічних наук,
ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»**РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ СУБКОНЦЕПТУ АНГЛІЙЦІ В РОСІЙСЬКИХ ХУДОЖНІХ ТВОРАХ**

З позицій відтекстового підходу аналіз лінгвістичного втілення ядра і ближньої периферії концепту АНГЛІЯ був проведений на матеріалі контекстних вибірок з 106 художніх творів класичної та сучасної російської літератури різних періодів (більше 1000 вибірок). Вербалізація образу англійців у художній картині світу здійснюється за допомогою таких фреймів, як характер, зовнішність, одяг, поведінка. Зовнішність англійців частіше оцінюється негативно. З точки зору характеру, поведінки, одягу англійці діляться на джентльменів і неджентльменів. Перші отримують або позитивну, або іронічну оцінку, останні – частіше негативну, іноді іронічну. Висвітлюються хороші манери англійців, особливо в процесі прийняття ними їжі. Мова і вимова англійців також важливі з точки зору авторів художніх творів.

Ключові слова: концепт, відтекстовий підхід, фрейм, мовна картина світу.

Anastasiia Plakhtii,
PhD in Philology,
Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture**THE REPRESENTATION OF SUBCONCEPT THE BRITISH IN THE RUSSIAN BÉLLES-LÉTTRES**

The purpose of this article is to analyze the lexical means of verbalization of the subconcept "THE BRITISH" in the Russian belles-lettres. The problem of national identity is closely related to the problem of national stereotype. The stereotype, including the national one, is closely related to the linguistic factor and has a discursive nature. According to S. Filyushkina, the national stereotype also creates its own special, verbalized reality, reflecting the nation's ideas about itself or about another, very biased as a rule. These ideas have a collective character and are inherited by the individual due to education, the influence of the environment and public opinion. From the standpoint of the textual approach, the analysis of the linguistic embodiment of the kernel and the near periphery of the modern Russian literature of various periods (over 1000 samples).

Verbalization of the image of the British in the artistic picture of the world is carried out using such frames as character, appearance, clothing, behavior. The appearance of the British is often assessed negatively. In terms of character, behavior and clothing, the British are divided into gentlemen and non-gentlemen. The former receive either a positive or an ironic assessment, the latter – more often negative, sometimes ironic. The good manners of the English are highlighted, especially in the process of their meal. English speech and pronunciation are also important from the point of view of authors.

Key words: concept, text-based approach, frame, linguistic picture of the world.

Стаття написана в руслі концептологічних досліджень, що проводяться на стику таких наукових напрямків, як семантика і когнітивна лінгвістика (Н. Д. Арутюнова, Т. В. Булигіна, А. Вежицька, В. З. Дем'янков, Є. С. Кубрякова, Дж. Лакофф і М. Джонсон, Д. Н. Шмельов, А. Д. Шмельов та інші лінгвісти), лінгвокультурологічна концептологія (В. І. Карасик, Д. С. Лихачов, В. А. Маслова, З. Д. Попова, І. А. Стернін, Ю. С. Степанов, В. І. Шаховський та ін.), концепція «мовної картини світу» і «мовної свідомості», що розробляється такими вченими, як Ю. Д. Апресян, Л. І. Богданова, Е. С. Кубрякова, І. Г. Милославський, В. Н. Телія, С. Г. Тер-Мінасова й інші.

Об'єктом нашого дослідження є концепт «АНГЛІЯ» в російській мовній картині світу і його субконцепти («АНГЛІЄЦЬ», «АНГЛІЙКА» й ін.). Наскільки нам відомо, в лінгвістичній літературі було проведено детальне дослідження концепту «КРАЇНА», «РОСІЯ», «АМЕРИКА», «БАТЬКІВЩИНА», «НІМЕЧЧИНА», але концепт «АНГЛІЯ» ще не отримав системного висвітлення в російській концептології.

Вивчення національно-географічного концепту передбачає звернення до фундаментальних понять сучасної лінгвоконцептології: «мовна картина світу», «менталітет», «концепт», «дискурс». У численних визначеннях терміну *мовна картина світу* акцентується увага на тому, що лінгвіст, який вивчає проблему мовної картини світу, прагне отримати деяке сукупне знання про прихований механізм, завдяки якому люди «записують» інформацію про світ, передають з покоління в покоління і в значній мірі внаслідок цього орієнтуються в певному середовищі. Таке універсальне, глобальне знання – результат роботи колективної свідомості – зафіксовано в мові, перш за все в його лексичному і фразеологічному складі. А уявлення про дійсність, відбите в мовних знаках і їх значеннях – мовне членування світу, мовне впорядкування предметів і явищ, закладена в системних значеннях слів інформація про світ – і є мовна картина світу [3].

Концепти у складі мовної картини світу утворюють семантичну мережу, пов'язану відносинами гіперонімів, меронімів, конкретизації, синонімії, антонімів, асоціації та відносин, які описують семантичні валентності концептів. Призначення семантичної мережі – надати по можливості правильний та об'єктивний опис зв'язків між концептами, які існують в людській мові та свідомості. Ті концепти, які складають структуру досліджуваного концепту, в даній роботі називаються субконцептами. Таким чином, структура концепту в кожному окремому випадку його актуалізації являє собою набір з будь-якої кількості субконцептів, які, актуалізуючись у свідомості, і формують концепт.

Метою статті є аналіз лексичних засобів вербалізації субконцепту «АНГЛІЙЦІ» в російській літературі. Проблема національної ідентичності тісно пов'язана з проблемою національного стереотипу. Стереотип, в тому числі національний,

тісно пов'язаний з мовним чинником і має дискурсивну природу. На думку С. Філюшкіної, свою особливу, вербалізовану реальність створює і національний стереотип, що відображає уявлення нації про саму себе або про іншу, як правило, дуже упереджені. Ці уявлення вкорінені в минулому, мають колективний характер і успадковуються особою завдяки вихованню, впливу середовища та суспільної думки [4, с. 142].

У статті представлено відтекстовий опис лінгвістичного наповнення субконцепту АНГЛІЙЦІ. В рамках оттекового підходу аналізуються засоби вираження концепту в межах художнього тексту; розглядаються синтагматичні відношення слів всередині контексту; розглядаються образні засоби – індивідуально авторські складові концептів [1; 4]. Проаналізовані нами твори свідчать про те, що вербалізація цього субконцепту здійснюється за допомогою декількох фреймів. Фрейм, який лінгвісти вважають базовим рівнем концептуалізації, є когнітивної одиницею, яка дозволяє структурувати осмислення навколишнього світу в художньому тексті.

Аналізуючи фрейми в структурі субконцепту АНГЛІЙЦІ, слід розділити описуваний суб'єкт на дві групи: опис «джентльмена» і «неджентльмена». Про це пише Н. М. Карамзін:

Взглядывал и на англичан, которых лица можно разделить на три рода: на угрюмые, добродушные и зверские. Клянусь вам, что нигде не случилось мне видеть столько последних, как здесь. Я уверился, что Гогард писал с натуры. Правда, что такие гнусные физиогномии встречаются только в низкой черни лондонского народа; но столь многообразны, живы и разительны, что десяти Лафатеров не достало бы для описания всех дурных качеств, ими изображаемых [23].

*Англичане все милорды,
А как поглядеть на морды –
Пивоваром назовешь*

Хоть кого, так не соврешь (И. П. Мятлев) [27].

Серед фреймів, що описують АНГЛІЙЦІВ, слід звернути увагу на такі, як *зовнішність, характер* (в який ми включили слоти *гордість, приватність, поведінка* (зі слотами *манери, чудакуватість, войовничість, ставлення до часу*), *спосіб життя* (який представлений слотами *їжа, подорожі*).

У більшості проаналізованих нами контекстів зовнішність англійців оцінюється або нейтрально, або різко негативно:

Мимо, по мокрой траве, шагали высокие англичане в вечерних, до пят, черных пальто, в мягких шляпах (А. Н. Толстой. Убийство Антуана Риво) [32];

*От цилиндров, от кэпи устанешь,
От синих, выбритых щек,
Ах, опять, опять англичане,*

Еще, еще, еще (И. К. Славнин. Русские) [30] (нейтральна оцінка);

Негативна оцінка зовнішності англійців представлена в художніх творах різних періодів часу.

К величайшей вашей неприятности, я должен вам признаться, что англичане большею частью угловаты и неизящны, а русские довольно чутко умеют различать красоту и на нее падки (Ф. М. Достоевский. Игрок) [16];

Особенно осатанело-удивленно пялились рыжие свиноподобные альбиносы англичане, без единого волоска на теле и с единой мыслью в розовых глазах: «Кто пустил сюда к нам этих приматов, варваров, людоедов, плебеев?» (М. Гиголашвили. Красный озноб Тингитаны: Записки о Марокко) [12].

Вкрай обмежено представлені контексти з позитивною оцінкою зовнішності англійців як збірного образу. Так, Н. М. Карамзін устами французенки дає англійцям таку амбівалентну оцінку:

Англичане прекрасны видом, но скучны до крайности [23].

При описі характеру англійців особливу увагу в художній літературі звертається на їх гордість. Так, І. А. Гончаров зазначає:

Оно досадно, конечно, что англичане на всякой почве, во всех климатах пускают корни, и всюду прививаются эти корни. Еще досаднее, что они носят с своею гордостью как курица с яйцом и кудахтают на весь мир о своих успехах [13].

Гордість англійців підкреслюється і в літературі 20-го – 21-го ст.:

*Да, ужасно горды англичане,
Даже к голоду гордость есть* (И. П. Уткин. Счет) [34].

Он сказал, что англичане сами эту гордость о себе придумали, хвалят себя без зазрения совести и другим о себе внушают (М. Бонч-Осмоловская. День из жизни старика на Бёркендейл, 42) [9].

Типовою характеристикою англійців є їх приватність, прагнення до усамітнення.

В вашем доме хозяин вы, а я у вас только в гостях, и, как это говорят англичане: «Мой дом – моя крепость» (Ю. О. Домбровский. Обезьяна приходит за своим черепом) [15].

Огромный, пустой, скрипучий, страшиноватый, нетопленный, но это их дом. «Мой дом – моя крепость», говорят англичане. Максимов стал вспоминать все свои временные жилища (В. Аксенов. Коллеги) [7].

Характер англійців багато в чому визначає їх поведінку. Гарні манери англійців одноставно підкреслюються авторами російських художніх творів:

«Зачем салфетка? – говорят англичане, – руки вытирать? да они не должны быть выпачканы», так же как и рот, особенно у англичан, которые не носят ни усов, ни бород [13].

У наведеному вище описі порушується і тема поведінки англійців, зокрема, їх гарні манери в процесі прийняття їжі.

Одни англичане умеют там хоть сколько-нибудь прилично себя держать и характер сохраняют, не слишком легко рядятся в дураки (А. В. Амфитеатров. Жар-цвет) [8];

Великое дело то, что англичане называют: table manners – не просто умение держать вилку и глотать суп без музыкального аккомпанемента, а вообще «обряд питания», ритуал сложный, особый для каждого рода пищи и для каждой обстановки, свято утонченный поколениями гастрономической традиции (В. Жаботинский. Пятро) [19].

Однак зустрічається одинична, індивідуально-авторська негативна конотація поведінки англійців:

В Лондоне мне нравилось напиваться. Вообще англичане – грубые и неотесанные люди. Но нажираться они умеют (Э. Лимонов) [25].

Чемність – одне з визначальних властивостей англійців:

Англичане учтивы до чувства гуманности, то есть учтивы настолько, насколько в этом действительно настоит надобность, но не суетливы и особенно не нахальны, как французы. Они отвечают на дельный вопрос, сообщают вам сведение, в котором нуждается, укажут дорогу и т. п., но не будут довольны, если вы к ним обратитесь просто так, поговорить. Они принимают в соображение, что если одним скучно сидеть молча, то другие, напротив, любят это. Я не видел, чтобы в вагоне, на пароходе один взял, даже попросил, у другого праздно лежащую около газету, дотронулся бы до чужого зонтика, трости. Все эти фамильярности с незнакомыми нетерпимы. Зато никто не запоеет, не засвистит около вас, не положит ногу на вашу скамью или стул [13].

Збірний образ англійців традиційно асоціюється з їх чудакуватістю, при цьому автори віддають належне розуму англійців:

И театры, и магазины, и конки по улицам, и сады, одно слово, видно образованных людей. И умны эти шельмы, англичане. Ах, умны! (К. М. Станюкович. Беспокойный адмирал) [31];

Ничего... Величайшего ума люди... эти англичане... Ничего... (А. П. Чехов. Вишневый сад) [35];

Есть очень много англичан умных, ученых, необыкновенно честных, благородных и великодушных, невзирая на все странности, но едва ли есть англичане любезники, дамские угодники и прислужники! (Ф. В. Булгарин. Лев и шакал) [10];

У англичанина все должно быть или уже или шире, или длиннее или короче, нежели у других, и как англичане, перенося в свое отечество все изящное из Греции, Франции, Испании и Италии для украшения своих замков и музеев, до сих пор не могли водворить у себя изящного вкуса, то отличительная черта английского фашона, или моды, – не изящество, а странность или оригинальность! (Ф. В. Булгарин. Лев и шакал) [10];

В Геную приехал важный лорд; как все почти англичане, он был большим чудаком (Б. А. Садовой. Карл Вебер) [29];

Англия наполнена чудаками, которых странные поступки и нелепые причуды не доказывают большого благоразумия, а ведь, право, англичане люди вовсе не глупые и весьма благоразумно обрабатывают свои дела; а если надобно подняться на хитрости, так проведут хоть кого и за пояс заткнут своих ветреных соседей, несмотря на все их остроумие (М. Н. Загоскин. Москва и москвичи) [20];

*Только одни англичане могли дать нравственное значение слову *eccentric*, потому что только Англия могла произвести людей, которых мы называем эксцентрическими, т. е. образцовыми чудаками, людьми другой планеты по страстям, вкусу и образу жизни (Ф.В. Булгарин. Лев и шакал) [10];*

Войовничість англійців підкреслюється й іншими авторами:

Англичане позволяют себе проигрывать все сражения, кроме последнего; последнее надо выиграть (Даниил Гранин. Зубр) [14].

У російській художній літературі простежується недружнє ставлення англійців до ірландців:

Имейте в виду, что англичане считают ирландцев способными ко всяческому несообразностям (И. А. Ефремов. Лезвие бритвы) [18];

Не приходите в отчаяние

(пятно в солнечном глянце):

англичане

норовят укокошить ирландца (В. В. Маяковский. На земле мир, во человецех благоволение) [26].

Англія протягом багатьох років була володаркою морів, і морська стихія наклала свій відбиток на її жителів. Н. М. Карамзін пише про це так:

С англичанами весело и умереть на море! Это подлинно их стихия. – Мастеру досталось от капитана. Он хотел его бить, хотел перекинуть его через борт. Пьяница залился горькими слезами и сказал: «Капитан! Я виноват; утопи меня, но не бей. Англичанину смерть легче бесчестья» [23].

Своєрідне ставлення до часу також є однією з рис англійців, яка висвітлюється в художній літературі:

Англичане очень дорого ценят время. «Время – деньги», говорят они, и потому своим портным вместо денег платят временем [35];

Ну, знаете, англичане самый медлительный в мире народ, никогда не торопятся, самые медленные и деловые люди на свете англичане (Л. Ф. Зуров. Иван-да-марья) [21].

Фрейд «спосіб життя» англійців у першу чергу пов'язаний з подорожами. Одним з популярних розваг (або хобі) англійців XIX століття були подорожі й огляд визначних пам'яток. Особливу увагу цій якості приділяють І. А. Гончаров:

Мне казалось, что любопытство у них не рождается от досуга, как, например, у нас; оно не есть тоже живая черта характера, как у французов, не выражает жажды знания, а просто – холодное сознание, что то или другое полезно, а потому и должно быть осмотрено. Не видать, чтоб они наслаждались тем, что пришли смотреть; они осматривают, как будто принимают движимое имущество по описи: взглянут, там ли повешено, такой ли величины, как напечатано или сказано им, и идут дальше [13];

Н. С. Лесков:

Англичане и дома совсем никогда не живут, – отвечает купец, – они все в разъезде, потому им и воровать-то некогда (Н. С. Лесков. В тарантасе) [24];

та Лев Толстой:

Осматривание достопримечательностей, не говоря о том, что все уже было видено, не имело для него, как для русско-го и умного человека, той необъяснимой значительности, которую умеют приписывать этому делу англичане (Л. Н. Толстой. Анна Каренина) [33].

Однак М. Задорнов заперечує цю рису в сучасних англійців, стверджуючи, що «Англичане путешествуют мало. Похоже, у них за два столетия колониальных войн вообще истощилось желание таскаться по миру. Меньше англичан путешествующих я видел только шведов» [22].

Спосіб життя англійців характеризується своєрідним харчуванням:

Еще в нашей молодости, по утрам она кормила меня вымоченным в молоке и яйцах, а потом поджаренным белым хлебом. Так питаются все англичане! Она где-то это прочла (Сергей Есин. Марбург) [17].

Мова англійців характеризується також в залежності від тих слів і форм, які він вживає. Так, І. А. Гончаров підкреслює роль вираження I say, яке наводиться в словнику В. Даля:

«Сволочь эти асеи!» (так называют матросы англичан от употребляемого беспрестанно в английской речи – «I say» («Я говорю, послушай»)) [13].

Переосмислення англійської дієслівного часу в російській картині світу здійснює Ю. Поляков:

To live в Continuous не употребляется. Запомни!

– Запомню. Умные люди англичане, давно уже поняли, что жизнь слишком коротка, чтобы употребляться в континууме... [28].

Підсумок художньому втіленню субконцепту АНГЛІЙЦІ можна підвести словами І. С. Тургенева. «Англичане, – писав І. С. Тургенев після своїх англійських подорожей, – несомненно великий и оригинальный народ» [11].

Література:

1. Болотнова Н. С. Поэтическая картина мира и её изучение в коммуникативной стилистике текста. *Сибирский филологический журнал*. Новосибирск, 2003. № 34. С. 5–10.
2. Гришина О. А. Концепт АМЕРИКА как фрагмент русской языковой картины мира. *Язык. Этнос. Картина мира: Сб. науч. тр.* / Отв. ред. М. В. Пименова. Кемерово : Комплекс «Графика», 2003. С. 103–109.
3. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика: учебное пособие. Москва : АСТ: Восток–Запад, 2007.
4. Фещенко О. А. Концепт ДОМ в художественной картине мира М. И. Цветаевой (на материале прозаических текстов) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык». Новосибирск, 2005. 20 с.
5. Филюшкина С. Национальный стереотип в массовом сознании и литературе (опыт исследовательского подхода). *Логос*. № 4. 2005. С. 141–155.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

6. Национальный корпус русского языка. URL: www.ruscorpora.ru.
7. Аксенов В. Коллеги. Москва : Изографус: ЭКСМО-Пресс, 2001. 448 с.
8. Амфитеатров А. В. Жар-цвет. Москва : Директ-Медиа, 2014. 267 с.
9. Бонч-Осмоловская М. День из жизни старика на Бёркендейл, 42. *Звезда*. 2002.
10. Булгарин Ф. В. Лев и шакал. Санкт-Петербург : Издание М. Ольхина, 1843. 50 с.
11. Воробьев И. А. Английские знакомства и впечатления А. И. Герцена И. С. Тургенева. URL: Научная библиотека Кибер-Ленинка: <http://cyberleninka.ru/article/n/angliyskie-znakomstva-i-vpechatleniya-a-i-gertsena-i-i-s-turgeneva#ixzz3Z6M4A9H><http://megabook.ru/>
12. Гиголашвили М. Красный озноб Тингитаны: Записки о Марокко. Санкт-Петербург : Нева, 2008.
13. Гончаров И. А. Фрегат Паллада. *Собрание сочинений: В 8 т.* Москва : Гос. изд-во худож. лит., 1952–1955. Т. 1, 2.
14. Гранин Д. Зубр. Ленинград : Худ. лит., 1987. 656 с.
15. Домбровский Ю. О. Обезьяна приходит за своим черепом. Москва : Правда, 1991. 477 с.
16. Достоевский Ф. М. Игрок. Москва : ООО «Издательство АСТ», 2001. 640 с.
17. Есин С. Марбург. Москва : Дрофа, 2006. 288 с.
18. Ефремов И. А. Лезвие бритвы. Москва : Правда, 1986. 671 с.
19. Жаботинский В. Пятро. X. : Фолио, 2011. 250 с.
20. Загоскин М. Н. Москва и москвичи. Москва : Моск. рабочий, 1988. 623 с.
21. Задорнов М. Избранные сочинения. URL: zadornov.net.
22. Зуров Л. Ф. Иван-да-марья. Рига, 1969.
23. Карамзин Н. М. Письма русского путешественника. Москва : Правда, 1988. 256 с.
24. Лесков Н. С. Левша. В тарантасе. Запечатленный ангел. *Собр. соч.: В 11 т.* М., 1956–1958.
25. Лимонов Э. Книга воды. Москва : Ультра-Культура, 2002. 315 с.
26. Маяковский В. В. Стихотворения; Поэмы; Пьесы / Вступ. статья Ал. Суркова. М., 1969. БВЛ. Т. 168. 735 с.
27. Мятлев И. П. Сенсации и замечания госпожи Курдюковой за границую, дан л'этранже. Москва : Советский писатель, 1937.
28. Поляков Ю. Замыслил я побег. Москва : АСТ, 2011. 187 с.
29. Садовской Б. А. Карл Вебер. Пшеница и плевелы. Новый Мир. 1993.
30. Славнин И. К. Русские. *Литературное наследие Сибири*. Т. 1. Новосибирск : Западно-Сибирское кн. издательство, 1969. 395 с.
31. Станюкович К. М. Беспокойный адмирал. Вокруг света на «Коршуне». Дождлся. *Собрание сочинений: в 6 т.* Москва : Гослитиздат, 1959.
32. Толстой А. Н. Убийство Антуана Риво. *Эмигранты: повести и рассказы*. Москва : Правда, 1982. 559 с.
33. Толстой Л. Н. Анна Каренина / Вступ. статья и примеч. Э. Бабаева. М., 1976. БВЛ. Т. 115. 798 с.
34. Уткин И. П. Стихи и поэмы. Москва : ГОСЛИТИЗДАТ, 1956. 271 с.
35. Чехов А. П. Рассказы; Повести; Пьесы / Вступ. статья Г. Бердникова. М., 1974. БВЛ. Т. 123. 751 с.